

घरबेटी कस्ता ?

काठमाडौंमा भाडावाल र घरबेटीबीच धेरै अमझदारीका उदाहरणहरु देखापर्छन् । भाडावालले गल्ती नगर्दापनि घरबेटीअगाडी भुक्तुपर्ने स्थिति छ ।

यस्ता गुनासो खासगरी विचार्थी वर्ग जो शिक्षा वा रोजगारीको सिलसिलामा काठमाडौं पलायन भएका छन् । साच्चै नै कोहि कोहि घरमुलीको उद्यग्दता र एकाधिकार व्यवहारले धेरै जस्ता डेरावाललाई मारमा पारेको छ । महिनौपिच्छे महडीको वाहनामा भाडाँ बढाउने अनी डेरामा बस्ने व्यक्तिहरुले चर्को भाँडाबृद्धिमा असहमति जनाए निकालिदिने धम्की समेत दिने उपत्यकाका घरमुलीहरूको खेदजनक प्रवृत्ति अब नौलो रहेन । कतिपय घरमुलीहरु त पैसाको लोभमा कोठाको क्षमता र उपलब्ध पानी तथा दवाइलेटले नधान्ते अवस्था हुँदा पनि धेरै मान्छेलाई एउटै कोठामा बस्ने अनुमति दिन्छन् जसले गर्दा त्यही घरमा बस्ने अरु डेरावालहरु मारमा पर्दन् । कतिपय घरमुलीले त आफूले उपभोग गरेको विजुलीको महशुल पनि डेरावालको मिटरबक्समा चढाने गरी वाइरीड गरेको पाइएको छ । यी घटनालाई समीक्षा गर्दा कतिपय घरबेटीको असभ्यता र जिम्बेवारहीनताले पराकाष्टा नाघेको पुष्टि हुन्छ । यसरी उपत्यकाका घरबेटी र डेरावालहरूबीच असमझदारीको वातारण सिर्जनाहुनुमा दुवै पक्षका दोष देखिन्छ । आर्थिक वा अन्य समस्या पन्यो भन्दैमा दुवै पक्षले □आगोमा मटिट तेल छक्ने□ प्रवृत्ति अन्याए यसले भगडा र एकअर्कालाई घाँटामात्र निम्त्याउँछ । दुवैपक्षले एकअर्काको समस्यामाथि निल्याएर सामुहिक रूपमा छलफल गर्नुपर्छ र निष्कर्षमा पुगेर समझदारीको वातावरण कायम गर्नुपर्छ ।

यस अंकमित्र

- घरबेटी कस्ता : पृष्ठ १
- नेपालमा विकास निर्ती : पृष्ठ १
- विपिको विकास : पृष्ठ २
- साना योजना: पृष्ठ ३
- कहाँ चुक्यो? : पृष्ठ ३

नेपालमा विकास निर्ती वाटे वहसः : साना आयोजनामा प्राथमिकता आवश्यक

डा उद्धव प्याकुरेल

कठ्ठौं ठट्टा विकास आयोजनाको कठ्ठा उद्गेवितिकै "मानव अधिकारको हबज", "विष्टियतामाथिको खतरा", "वातावरणको विनाश", "अतिताप्तामाथिको दण्डयोग", "प्रेत अवतन्त्रतामाथिको अंकठ्ठा", "अदालतको अपहेलना" आदि इत्यादिं अवधारण्य अष्टत जाग्रे २ कठ्ठैपैनि पठियोजना ढाँगौं विकासमा अलिङ्गहने अपरिष्ठि हाम्रो देशमा लोडखोडिंग नभाए कहाँ हट्टन्छ? हाम्रो द्यैर्योर्ट नभायिठा वावाटिकै अटिकैन्छ? धन्वन् इटटा धाटो वित्ताटको काम चाहिँ इक्केच चलेको छ । त्वयैले अधिकारीले विकासमाट्याई टाजनिरीलाई यढाया दिने कि? जब अग्राम यस्ताट्यतिवाथले अमेता हाम्रो कल्याण कसटी गलाकै २?

नेपाली शिक्षा र संस्कृतीमा हुँकेका हामी सबै को सोच प्राय धेरै विषयमा करिव करिव उस्तै नै हुँदोरहेछ । हाम्रो सोच्ने शक्तिको विकासमा महत्वपूर्ण भुमिका निर्वाह गर्ने परिवार, समाज र त्यहाँको सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, धार्मिक संस्थाहरुसंगको उठवस र सरसंगतले नै व्यक्ति ले सोचको विकास गर्नेहुँदा यो स्वभाविक हो । तर जब मानिस आफु त्यो समाज वाहिरको संगत र धुलमिलमा जान्छ, अनि उसले आफुले सोचेको कुरा र अरुले त्यहि विषयमा वनाएको या वनाउने सोचका बारेमा भिन्नता थाहा पाउन थाल्छ । धेरै मानिसलाई त्यो परिस्थिती त्यती सहज हुन् जब उसले त्यस क्षणलाई सिक्ने र आफुलाई सच्याउने अवसरका रूपमा लिन्छ । त्यसैले सिकाईको प्रकृयालाई मानव जिवनको अनवरत अर्थात जन्मेर नमरेसम्म कायम रहने प्रकृया भनिएको हो । हुन पनि यो समाजमा जिति वुभन्न र सिक्न खोज्यो उति धेरै वुभन्न पर्ने, सिक्न पने कुरा भेटिन्छन् । जिति धेरै स्थानमा धुम्यो, जिति धेरै मानिस संग भेट्यो, उति नयाँ कुरा दे खिन्छ, र अनि किन यस्तो, के कारणले यस्तो, मैले अधिसम्म वुभेको र जानेको अनि आज दे खेको र सुनेको किन भिन्नता आदि सवाललाई लिएर दिमाग पनि उति नै धेरै सियाउनु पर्ने अवस्था आउने रहेछ ।

नुवाकोटको गेर्खुमा जन्मेर, गेर्खु, गेर्खुटार अनि

रसुवाको बोगटिटारसम्म गएर विधालय शिक्षा अनि वटटार देखी नेपाल ल क्याम्पस, विचन्द्र कले जवाट उच्चशिक्षाको अध्ययन पुरा गरेको हामी गाँउलेको विकासलाई हेनें दृष्टिकोण समग्र ने पालीको भन्दा फरक थिएन र हुने कैरै भएन । ठुला र कालोपत्रे गरिएका सडक अनि भव्य भवनहरु देखेपछि वाहा भनेर मेरो गाँउ या शहर लाई पनि यस्तै वनाउन पाए भनेर घुटक थुक निले हामी सबैको प्रवृत्ती हो । तर विस्तारै विकास सम्बन्धित विकसित देशका अनुभव सुन्दै र हेदै जाँदा त हामीले सोचीहेको अवधारणामा समस्या देखियो । म के ठान्यै भने म जन्मेको र हुँकेको स्थान विकसित भयो, ठुला सडक र घरहरु वने भने यो संसारमा प्रख्यात होला र गर्व गर्ने स्थान होला । तर एउटा घटनाले मलाई अहिले सो च बाध्य वनाएको छ । केहि हप्ता अधि एकजना फिनल्याण्डका साथी अनि हामी ४ जना नेपाली नुकाकोटको कुमरी गाविसमा सम्पन्न एउटा भे लामा भाग लिने अवसर पाएका थियौं । गाँउको याजना तर्जुमा भइरहेको त्यो भेलामा हामी काठमाण्डौं अनि विदेश बाटै आएका मानिसहरुको सहभागिताले गाँउलाई अरु प्रोत्साहित गरेको भान हुन्थ्यो । उनिहरुले काठमाण्डौंको नजिक भएर पनि राम्रो सडक नभाएको, सडक राम्रो र ठुलो भइदिए त्यहाँको कृषी उत्पादन र बजार प्रवर्द्धनमा सहयोग हुने, गाँउ वसौवसौ लाग्ने हुनसक्ने भनेर यसको वकालत गरिरहेका थिए, जुन हामीसबैको सोच

क्रमशः नेपालको विकास निति

अनुरूप वा स्वभाविक हो । तर जब हाम्रो साथ रहेका फिनीस नागरिक कारी बोटासको बोल्ने पालो आयो, स्थितीले नयाँ मोड लियो र त्यहाँका सवैलाई सोच्न वाध्य वनायो । उनि पनि शहर नजिकैको गाँउमा वस्ने मान्छे रहेछन् । सानो सडकमात्र रहदा उनको गाँउमा विधालय, दुध, चिनी, फलफुल लगायतका सामान किन्न साना पसलहरू, स्वास्थ्य चौंकि आदि थिए । तर जब त्यो सडकलाई हाइवे वनाइयो, उनको गाँउ उवाट शहर पुग्न सजिलो त भयो तर त्यससंग त्यो गाँउले त्यहाँ भएका सबै भौतिक संरचना गुमाउनु पर्यो । आज त्यहा न त विधालय छ, न स्वास्थ्य चौंकि त न कुनै सामान किन्ने पसल । उनका अनुसार पहिला शहर पुग्न केहि समय लाग्ने भएकाले मानिसहरू त्यहाँ गाँउको सुविधा लिन्ये, जब सडक ठुलो वनाइयो समय कम लाग्ने भयो र सबै कामकालागि मानिसहरू ठुलो शहरतिर जान लागे । अनि विस्तारै गाँउका पसल, विधालय, हुलाक अनि स्वास्थ्य चौंकिहरू पनि विस्थापित भएर गए । यससँगै त्यस गाँउमा गाँउकै सुविधा लिन चाहने, गाँउमै रम्न चाहने हरुको जनजिवन कष्टकर मात्र भएको छैन, गाँउको पहिचान मै प्रश्नचिन्ह लागेको छ । माथिको भनाई डा. बावुराम भट्टराईले गत अगस्त २३ मा आफ्नो फेसबुक स्टाटसवाट लिङ्गिको हो । सर्शरी हेर्दा नेपालका प्रमुख भनिने सबै दलको आजको विकास निती डा. भट्टराईको भनाईसंग मिल्दाजुल्दो नै छ । तर भट्टराईको यो फेसबुक स्टाटसले उनि नेपालले १९९० पछि लिएको अर्थ र विकास नितीको असफलतालाई स्विकार गरि नयाँ ढंगले सो चेने र आफैद्वारा रजित तथाकथित जनयुद्धको वेलामा व्यक्त गरेको प्रतिवद्धता र आफु अर्थ हुदै प्रधानमन्त्रिसम्म भएर प्रयोगमा ल्याएका विकासका नितीवारेको तालमेल र त्यसमा रहेका कमी कमजोरी खोतल्न लाग्नुका अलावा आरो पको राजनीतीलाई बढावा दिएर आफु उम्मन खाजेको देखिन्छ । उनले यो भनाई सम्प्रेशन गर्नु अगाडि विसेंका या जवर्जस्त भुले प्रयास गरेका केहि यथार्थ बारे चर्चा गरौं ।

प्रथमतः, तथाकथित “जनयुद्ध” शुरु गर्नु अघिको डा. भट्टराईका वक्तव्यहरू हेन्त हो भने उनीले परनिर्भरता र भ्रष्टाचारलाई प्रमुख तारो वनाएर नेपाली माटो सुहाउदो अर्थात गरिब गाँउले उन्मुख विकास नितीको वकालत गरेका छन् । नेपाली युवाहरुको जिवनयापनकालागि विदेश पलायन हुनपर्ने वाध्यता अन्त्य गर्ने कुरामा उनि र उनिको दलको प्रतिवद्धता थियो । उनका अनुसार कामकालागि विदेश जाने परिस्थिती नेपालका हितमा न भएर यहाँको पुरानो अर्ध

सामन्ती अर्थतन्त्रको निरन्तरताकालागि सहयोगी छ । तर सरकारमा आउदै आउदै उनि र उनको दल नवउदारवादको दललमा फसिसकेछ कुरा त काँग्रेस र एमालेलाई पनि उछिनेर उनको दलले हेटौंडा महाधिवेसनवाटै पुजिवादी क्रान्तिको निती पारित गरायो । तर के यसले सहि निष्कर्ष दिई छ? केहि आँकडाहरू हेरौः आज ५४ प्रतिशत ने पालीको चुलो वाल रेमिटान्स कुर्न परेको छ । यससँगै नेपालको खुद आन्तरिक उत्पादनको २३ प्रतिशत अंश रेमिटान्समा निर्भर देखिन्छ भने अर्कोतिर वैदेशिक ऋणको मात्रा पनि पछिल्ला वर्षमा बढेर गएको देखिन्छ । डा. भट्टराईको दल सरकारमा आएपश्चात विदेशमा मजदुरीमा जानेको सरकारी आँकडा हेन्त हो भने सन् २००८ मा रहेको २९९,६६५ मा त्यो सख्या बढेर २००९ मा २९४,०९४ र २०१० मा ३५४,७६ पुगे को छ । संगसँगै सुन्दर गाँउहरू उराठ हुदै जाने, शहरमा अनावश्यक चाप वढने, परिवारमा फुट, सामाजिक सम्बन्धमा चुनौति तथा उपभोक्तावाद अनि व्यक्तिवादी प्रवृत्तीमा बढावा भएको पाइन्छ । वढदो अपराध, आत्महत्या, सम्बन्ध विच्छेद तथा वेश्यावृत्तिमा पनि आज नेपालले लिएको विकास नितीको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष प्रभाव छ । तर हाम्रा योजनाकारहरू मिडियामार्फत आउने सफल कथाहरू सुनेर र पढेर दंग छन् । यसो गरिरहदा उनिहरूले सफलहरू मिडिया वो लाएर नै आफ्नो प्रचारमा लाग्ने भने असफल कथाहरू चै मानिसहरू प्रकाशमा ल्याउन सहज नमान्न नेपाली समाजको अर्को पाटो भुलेका छने । कतिपय मानिसहरू मनभरी आँसु पिएर पनि वाह्य समाजकालागि भनेर हाँसिदिरहेका हुन्छन् । खेतीवालीमा भरोसा नलागेर भएको जग्गा वे चेर या धितोमा राखेर आफ्ना सन्तान विदेश पठाउने हजारौं बाआमाहरू छोराछारीले विदेश गएको केहि समय पश्चात नै सम्पर्क मै नथा(एका र आफ्नैमात्र जाहो गर्न थालेका असहज पिडामा रोइरहेका छन्) । नयाँ कामको खोजिमा गाँउ छोडेपश्चात परिवारमा भएको भाँडभै लाको कथा त कति हो कति । केहिदिनअधिको एक अनुसन्धानकर्ता र काठमाण्डौकी यौन पे शार्कर्मीको भलाकुसारीको एउटा अंथलाई हेरौं । एक २० वर्षकी युवति काठमाण्डौको गलिमा यौनकमीका रूपमा भेटिन्छन् । उनको घरमा ४ वर्षीक छोरि छिन्, श्रीमान् विदेश गएको छ । तर उनि यहाँ वेश्यावृत्तिमा । कारण कहालीलाग्दो र सुन्नै नसकिने छ । श्रीमान्को विदेश जाने क्रममा डेढलाख रुपैया ऋण लिएकी उनि जब श्रीमान् लिएको पैसा नै नतिरि वेखवर भयो, त्यो पैसा तिर्न र छोरी पाल्न उनि त्यो पेशामा लाग्न वाध्य भइन् । एक तरहले हेर्दा यसलाई सामजिक परिवर्तनको रूपमा हेर्न सकिएला । तर के नेपाली समाज यि सबै परिस्थितीको सामना गर्न तयार

भैसकेको छ? राज्यले यो परिवर्तनले त्याएको असरलाई न्युनीकरण गर्न पुर्वाधार खडा गरेको या गर्ने तर्फ सोचेको छ? सधै उत्तर चै नकार अत्मक या छैन भन्ने नै आँउछ ।

डा. भट्टराईको वक्तव्यको एउटा पाटो भनेको माओवादीको मुलधारमा आगमनसंगै माओवादी दल र नेतामा देश हाँक्ने नयाँ र नेपाल सुहाउदो निती र कार्यक्रम अवश्य होला भन्ने जुन भ्रमहरू थिए, नेपाली जनतामा रहेको ति भ्रमहरू विस्तारै पर्दाफास हुने क्रम हो । गत मसिर ४ गतेको दाश्रो सर्विधानसभामार्फत माओवादीलाई जनताले दिएको जवाफ पनि त्यही हो । तर के माओवादी पनि अरु दल भै असफल सावित भयो भनेर हामी सन्तुष्ट हुने वेला हो यो? अवश्य होइन । फेरि प्रश्न उठ्छ, अब के गर्ने भनेर? जनस्तरवाट चुनाव अगाडि दलहरूलाई तिमीहरूको विकास निती वाहिर ल्याउ भन्ने र त्यसमा वहस केन्द्रित गर्ने विकल्प देखिन्छ ।

पिपीले ढिएको विकासको मोडल पिछल्य छुवथाएँ

अप्यारो पर्दा जहाँकैतैवाट विपी कोइराला(लाई जवर्जस्ति नै भएपनि रिफरेन्समा लिने यि सबै दललाई नेपाल सुहाउदो विकास निती ल्याउनु अघि एक पटक नेपाल विकासको विपी मोडललाई सम्भन अनुरोध गर्न सकिन्छ । भोला चटर्जी संगको एउटा अन्तर्वातामा उनले भने का थिए कि “तपाईंको राजनैतिक व्यवस्था वा सिद्धान्त जेसुकै होस, जनताका आधारभूत भौतिक आवश्यकता पुर्ती गर्नकालागि तपाईं कुनै (स्थापीत) नमुना ग्रहण गर्नुहुन्छ भने त्यसले उनै दोषहरूलाई जन्म दिन्छ” । उनको यो भनाई सो भियत संघ र चाइना केन्द्रित थियो । उनका उनुसार ति दुवै देशले विकासको मोडलका रूपमा अमेरिकालाई लिएका कारण माक्सवादलाई असफल वनाएका हुन् । “जब लेलिनले ठुलो परिणाममा माक्सवादलाई कार्यन्वयन गर्ने मौका पाए, उनको अगाडि विकासको नमुना थियो—अमेरिका । उनि सधै भन्ने—हामी पच्चिस वर्षमा अमेरिकालाई भेटाउँदै । अमेरिकी नमुनामा एउटा वृहत्तर उत्पादन प्रणालीद्वारा उत्पादन गर्ने कारखाना चलाउनु हो । जब रुसले पनि त्यै अनुकरण गर्यो, माक्सवादको असफलताको जरो त्यही हो” । उनका अनुसार नेपाल जस्तो देशले अपनाउने विकासको मोडल भनेको गाँउको निर्माण हो । गाँउको गरिबी निर्मुल गर्न, अशिक्षा उन्मुलन गर्नु र त्यहाँ ओखितमुलो र शिक्षाको व्यवस्था गर्नु हो । उनि ठुला सडकको विरुद्ध थिए र भन्ने यो ने पालजस्तो मुलुकमा आवश्यक छैन । “विभिन्न उपनिवेस र उत्पादन केन्द्र भएका अवश्यमा सामानको ओसार पसारकालागि अमेरिकाले ठुला

क्रमशः नेपालको विकास निति

सडक बनाएको हो । तर ओसार पसार गर्ने कुरा केहि नभएको र सडकको सम्भार नै गर्ने पैसा नहुने हाम्रा लागि एकाध वस चलाउन मात्र ठुला सडक आवश्यक छैन । अमेरिकी या युरोपेली नमुना ग्रहण गरेर हाम्रो जस्तो मुलुकको विकास सम्भव छैन । यस्तो मोडलले त एउटा सम्पन्न वर्गको जन्म हुन्छ, त्यसले यस्तै भोगवादी प्रवृत्ती बढाउँछ र वाँकि जनतालाई पनि त्यहि नै अनुकरणको वस्तु बन्न जान्छ” । आखिर नेपालमा पनि भयो त्यै । जो पनि ठुलाठुला क्रान्तिका कुरा गरेर राजनीतीमा प्रवेश गर्ने, मुलधारमा आँउदा आँउदै पुँजीवादको चंगुलमा फस्ने गरिव र गाँउ विर्सने अनि शहर र धनिमुखी नितीलाई बढाबा दिने । विपीकै अनुयायी कृष्ण प्रसाद भट्टराईले विपीका यि भावनालाई विसर्ग नेपाललाई सिंगापुर बनाउने उद्योग गरे भने अर्का भट्टराईले डबल डिजिट ग्रोथ अनि १० वर्षमा १५ हजार मेगावाट विजुली उत्पादनको लक्ष्य सहित स्विजरल्याण्ड बनाउने उद्योग गरे । गरिव र विकासोन्मुख भनिने नेपालको आजको अवस्थाको प्रमुख जिम्बे वार ठुला योजनामात्र देखे यिनै सोच हुन् र यो मानसिकतालाई तुरन्तै नत्याग्ने हो भने नेपालले अरु भयावह स्थिरीको सामना गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नेपालका अन्दर्भीमा आबा योजनाको औचित्य

नेपालको सन्दर्भमा ठुला आयोजनाको औचित्य नहुनुका धेरै कारण छन् । प्रथम कारण हो, ने पालको भुराजनैतिक अवस्था । नेपालले जव ठुला आयोजनाको बारेमा सोच्छ, उसले धेरै कुराहरु चनाखो भएर सोच्नुपर्छ । यहाँ हुने ससाना घटना परिघटनामा पनि हाम्रा दुई छिमेकि र वाह्य शक्ति केन्द्रले शुक्रम विश्लेषण गरिरहने आजको अवस्थामा हरेक ठुला आयोजनामा उनिहरु आफ्नो श्रेय देख्न चाहन्छन् । र नेपाल जस्तो दे शले नचाहेर पनि अरुको चासोलाई स्वभाविक रूपमा लिएर हिङ्न पर्छ । चाहे अरुण तेश्रोको कुरा होस् या अन्य ठुला योजनाका, प्रायः सबै को असफलता या ढिलासुस्तीमा वाह्य शक्तिकै रोल बढि छ । दोश्रो, जति ठुला आयोजना सो च्यो उति धेरै कमिसनका हातहरु । अनि त्यै कमिसनको वाडफाँड नमिलेर आयोजना तुहिने सम्भावना । यहि कमिशनको खेलले त्यो आयो जना एतातिर अन्तराप्तिय चासोको केन्द्र बन्ने अर्कोतिर राप्तिय भ्रष्टहरुको अखाडा । तेश्रो, जति ठुलो आयोजना सोच्यो उति जनशक्तिमा र लगानिमा परनिर्भरता हुनुपर्ने हुन्छ । जव वाहिर को जनशक्तिमा निर्भर भइन्छ, एकत ठुलो धनरासि वाहिर नै पुर्छ, अर्को सामान्य मर्मतकालागि

पनि वाह्य जनशक्तिहरुकै मुख ताक्न पर्ने, अनि उनिहरुले सेट गरेका अनावश्यक र नेपाललाई नै प्रतिकुल हुने शर्तमाने वाध्यता । मतलव आफुले व्यवस्थापन नै गर्न नसक्ने आयोजना को अर्थ के ? तर साना आयोजना शुरु गरेमा कमिशन पनि नगर्न्य हुने हनाले कमिशनखोर र अन्तराप्तिय समुदायको नजरियावाट वचाएर भनेको वेलामा त्यस आयोजनालाई सफल बनाएर जान सकिन्छ । ठुला लगानि नचाहिने हुँदा आफ्नै पुँजीको एकातिर उपयोग हुने त अर्कोतिर लगानिकर्ताको अनावश्यक शर्तको बोझबाट मुक्ति पनि साना आयोजनाका फाइदा हुन् । वास्तवमा विपीको इरालाले भनेभै आफ्नो परिवेश अनुसारको र आफुले धान्न सम्बन्धीका सकासको मोडलमा जाने हो भने एक त त्यो आर्थिक र जनशक्तिका हिसावले आत्मनिर्भर हुन्छ, वातावरणिय दृष्टिले दिगो हुन्छ, प्रतिफलको हिसावले नेपालमुखी अनि पहुँचका हिसावले गाँउमुखी पनि हुन्छ । किनभने जति सानो योजना गर्यो उति स्थानियको सहभागिता बढ्छ, र उनिहरुको सहभागितासंगै त्यसको प्रतिफलपनि गाँउघर मै घुम्न पाउँछ । उदाहरणको लागि, एउटा गाँउको मान्देले जागिर वापत तलव या शेयरको नाफाको रकम लियो भने उसले गाँउमै दुध किन्छ, तरकारी किन्छ, नजिकको बजारमा लत्ताकपडा किन्छ, त्यहाँको सार्वजनिक यातायातमा भाडा तिर्छ । मतलव त्यो रकम गाँउ र वरिपरि नै छारिएर रहन्छ । तर यदि त्यो स्थानमा ठुला कन्सलटेन्ट, ठेकेदार र मै सिनको प्रयोग भएमा त्यसको प्रतिफलमा गाँउको कुनै शेयर नै हुँदैन, मुनाफा र तलबको रकमले एकौटी ढाँडो काटिहाल्छ, किनभने त्यो कन्सलटेन्ट या मेसिनको मालिक आएर पाँचतारे होटलमा बस्छ, त्यहि खान्छ, हवाइजहाजामा हिड्छ, अनि वचेको रकम पनि विदेशी वैकमा रकम जम्मा गर्छ । मतलव रकम गाँउमा आँउदै आँउदैन, वरु जहाँवाट आएको त्यहि नै पुगिहाल्छ । यि सबै लाई ध्यानमा राखेर नै होला, भारतले अपनाएको विकास नितीलाई हेरेर विपीले त्यै वेलामा भनेका थिए, भारतले राम्रै गरेपनि उसले निर्धारण गरेको विकासको प्राथमिकता जुन अमेरिकी या युरोपेली नमुना हो, त्यो गलत छ । यस नमुना अन्तर्गत भारतले ठुलो विकास गर्नसक्छ, तर परिणाम ४०/४५ प्रतिशत जनतालाई सदा सर्वदा गरि वीको रेखामूनि नै राख्नु हुनेछ । आज फैकर हेर्दा विपीले भारतका बारेमा गरेको भविष्यवाणी सहि सावित भएको छ । तर विडम्बना, विपीको नाम रटेर कहिलै नथाक्ने कांग्रेसले पनि ससाना आयो जनाको सट्टा एकौटी ठुलामा आँखा लगायो र त्यहि कारणले असफल भयो । यदि कांग्रेसले विपीको बाटोमा गएर ससाना आयोजनालाई प्राथमिकतामा राखेर अगाडि गएको भए, आज दे खिएको विजुली लगायतको अभाव किमार्थ देखिन्ने

थिएन ।

पिंगतमा कहाँ चुक्क्यौ?

नेपालजस्तो भु-वनौट भएको देशमा कसरी ८० प्रतिशतले आफ्नो पेशा कृषिलाई बनाइरहे का रहेछन् भनेर हेनै हो भने यसमा प्रमुख दुई कारण भेटिन्छन् । प्रथम कारण चै आम मानिसले यसलाई आफ्नो जिवन शैलिका रूपमा लिएर हेरेका थिए । जुन कुरालाई आफ्नो जिवनशैली बनाइन्छ, त्यहाँ नाफा या घाटा हेरिदैन । अर्को नेपालको कृषक आत्मनिर्भर थियो, पर निर्भर थिएन । उ आफुसंग रहेको सानो चक्का जमिनवाटै आफुलाई वर्षभरि चाहिने सबैजसो कुरा उज्जाउन सक्यो र त्यहाँ वाह्य वजारको कुनै प्रभाव हुँदैनथ्यो । कृषिमा भएको सरकारी हस्तक्षेप अगाडिको नेपाली गाँउको अवस्था हेने हो भने एउटा किसानले बजारमा निर्भर हुनुपने कुरा भनेको उज्जालोकालागि मटिटतेल, खा(नाकालागि नून र जिरा, अनि लत्ताकपडामा हो । माटो सुहाउँदो विजु समेत आफैले उत्पादन गने तत्कालिन किसान त्यसवाहेकका कुरामा पुर्ण आत्मनिर्भर थियो । त्यसले उनिहरुले कृषिलाई एउटा जिवन शैलि बनाएका थिए । तर कृषिमा आएको उदार नितीले आज किसानले आत्मनिर्भरता गुमाएको छ, उ पुरै वजारमा निर्भर र हनुपरेको छ । मल र विजुमा रहेको उसको पर निर्भरता र सरकारी निकायको अभावमा मल, विजु अनि किसानले उत्पादन गरेको कृषिजन्य उत्पादनमा देखिएको नाफामुखी बजारको वर्चश्वले एउटा किसान आज त्यै पेशामा मात्र टिक्कै नसक्ने अवस्थावाट गुजिरहेको छ । त्यसैले एकातिर उनिहरु आफ्ना सन्तानलाई आज कृषिपै आश्रित रहनको वदला अरु पेशामा जान प्रोत्साहन गरिरहेका छन्, भने अर्कोतिर देशले आफ्नो नागरिकको इच्छा अनुरूप कृषि इतरको पेशामा जाने वातावरण नै नवानाई सकेको अवस्था हो । समग्रमा हेर्दा केहि अगाडिसम्म आत्मनिर्भर रहेको ग्रामिण जिवनलाई आजको अवस्थामा ल्याउन हामीले आयात गरेको विकास निती प्रमुख जिम्बेवार देखिन्छ । शुरुमा जेटिए परि चालन मार्फत आत्मनिर्भर ग्रामिण कृषिलाई रासायनिक मल र हाईब्रिड विजु प्रयोगमा उत्साहित गराउने, जब कृषक त्यसमा पर निर्भर हुन्छन् अनि कृषिमा उदारवादका नाममा अनुदान हटाइदिएर कृषकको पेशालाई मात्र हैन न समग्र ग्रामिण जिवनलाई थिल्यिले बनाउने काममा वहुदलकालिन सरकारहरूकै देन रहकोमा शंका रहन्न । तर त्यसरी थिल्यिलिएको ग्रामिण परिवेशमा हजारौ किसानलाई गाँउ छाड्न र शहरतिर धपाउन माओवादी र उसको कथाक

क्रमशः नेपालको विकास निर्णि

थित जनयुद्धले अहम भूमिका खे ल्यो । परिणाम, खाद्यान्तको अभाव र मुल्यवृद्धि, वसाइसराईको बढ्दो चाप र धान्नै नसक्ने गरि देखिएको परिवारको टुटफुट, सम्बन्ध विच्छेद तथा व्यक्तिवाद जस्ता सामाजिक विचलन । प्रश्न उठ्छ, के दल र तिनका नेताहरु विगत गल्ति कमजोरी स्विकार्ने पक्षमा देखिन्छन् ? काँग्रेसकालका सरकारी निरीका गलत पक्षका बारेमा स्वयं काग्रेस कै नेता रामचन्द्र पौडेलद्वारा लिखित कृषि क्रान्ति र समाजवाद मार्फत पढेर पनि थाहा लाग्छ । फेरी पनि पौडेलजीको निष्कर्षलाई उनको दलको आगामि निरीले कृति समेटेर अधिक बढ्छ भन्नेमा शंका रहेको पाइन्छ । आशा गरौं

माओवादी नेता डा. भटटाराईको ठुला आयोजना प्रतिको मोह पनि चाँडै भंग हुनेछ ।

के गर्ने ?

आजको आवश्यकता आज कै घर तिलमा रहेर खोज्नुपर्ने हुन्छ । मतलब पहिलो त गाँउमा अझै कृषि पेशामा रमाइरहेकालाई त्यहि नै रमाउने बातावरण तयार गर्ने । गाँउ छाडेका तर शहरमा अझै असहज अनुभव गरिरहेकहरुलाई गाँउ फर्कन बातावरण बनाई प्रो त्साहन गर्ने । त्यसकालागि गाँउ विकासको मोडल तत्काल बनाई कार्यान्वयन शुरु गर्ने र ति कार्यक्रम सहित अब गाँउमा कसरी परिवर्तन ल्याइदैछ र त्यहाँ रहदाको मज्जा

अथवा सकारात्मक पक्ष के के छन् भन्ने बारेमा रेडियो, टेलिभिजन लगायतका संचार साधनमार्फत विशेष कार्यक्रमहरु नै प्रसारण गर्ने । अर्को, जो गाँउवाट शहर या शहरोन्मुख गाँउमा बासाइ सरिसके को छ र उसले कृषि पेशालाई पनि तिलान्जली दिइसकेको छ, उसलाई हेरेर नर्ती बनाउन शुरु गर्ने । जस्तै कसैले घरबार वेचेर आफ्ना नौ जवान सन्तानलाई विदेश पठाएको छ, त्यो जोडि वुद्धेषकलमा बेसाहरा हुने सम्भावना निकै वढेर गएको छ । त्यस अवस्थालाई दृयाकल गर्न बृद्धाश्रम, सबै नागरि कलाई पेन्सन जस्ता कार्यक्रमहरुमा सरकारले आजैवाट सोच्नुपर्ने दे खिन्छ । त्यस्तै कामकालागि विदे सिने चलनसँगै परिवारमा आउने

उथलपुथलले नावालक बच्चाहरु असहाय बन्ने क्रमपनि बढने दे खिन्छ । उनिहरुकालागि खाना, आवास र विद्यालयको व्यवस्थाका बारेमा सोच्न पनि राज्यले ढिला गर्न नहुने देखिन्छ ।

**(भारतको जगहरलाल विश्व
विद्यालयवाट राजनीतिक
समाजशास्त्रमा विद्यावारीधी गरे
का प्याकुटेल छाल काठमाडौं
विश्वविद्यालयमा राहायक
प्राद्यापका ल्यमा कार्यरत छू
। विभिन्न समयमा कानितपुर है
निकमा प्रकाशित अन्का ले
खहरलाई पुनर्लिर्खन गरि यो लेख
तयार गणिएको हो ॥)**

EVENTS AND ACTIVITIES

विश्व सामाजिक मञ्चको अन्तराष्ट्रिय परिषद्को सरमोलान, क्यासाल्लांका, मोरो वका, सन् २०१३ डिसेम्बर १४ द्वितीय १८,

Published by

SADED-Nepal

Advisors: Prof Lok Raj Baral, Vijay Pratap

Editors: Indra Kumari Adhikari, Uddhab Pyakurel

Managing Editor: Shekhar KC

comments:

sadednepal@gmail.com

www.sadednepal.blogspot.com

Supported by

SIEMENPUU FOUNDATION,
FINLAND